

KAKO JE STJEPAN RADIĆ GLEDAO 1903. GODINE NA KOLONIZACIJSKE PROCESSE U SVIJETU

Mira Kolar-Dimitrijević

Prije nego što je postao vođa hrvatske seljačke stranke Stjepan Radić je godinama izgrađivao sebe kao sociologa, politologa i humanistu. Njegov živ interes za povijest bio je interdisciplinarni, pa je proučavao i financijska i demografska i kulturološka pitanja, čitajući sve što je mogao o sustavu svijeta, pa je i njegov studij na francuskoj politološkoj školi završio njegovom doktorskom radnjom.

Osobito su ga zanimali razlozi postojanja ako različitih financijskih i narodnosnih sustava u svijetu, pa i zašto je Velika Britanija postala najveća kolonizatorska sila na svijetu i zašto su k tome težili i drugi narodi.

Njegovog ogromno znanje o raznim humanističkim znanostima kao i znanje jezika upotpunjavao je razgovorima s drugim ljudima po zatvorima ispitujući zašto su ljudi počinili određena djela, ali je još radije razgovarao sa seljacima, ispitujući ih o njihovom životu, razmišljanjima i mogućnosti da seljaštvo izađe iz krize. Kada je počeo držati govore na političkim skupovima ponajviše nije imao unaprijed pripremljen govor, već se je razgovor s ljudima in situ pretvarao u govor nošen trenutačnom spoznajom problema, dajući odmah i, pouke i savjete. Ljudi su bili zadivljeni tom sposobnošću i sve su ga više voljeli.

U kontekstu razmišljanja kako da pomogne narodu, ali i zašto je došlo do tolike nepravde u svijetu nastala je i knjiga *Moderna kolonizacija i Slaveni* objavljena 1904 od Matice Hrvatske kao njena 30-a knjiga u Poučnoj knjižnici i nagrađena 1903. iz zaklade I. Nepomuka grofa Draškovića za godinu 1903. godine.

Ova je knjiga nastala 1903 godine u kontekstu prvog Radićevog političkog programa gdje je ukazivao da je prva i najhitnija zadaća hrvatske politike briga za gospodarski, socijalni i prosvjetni napredak seljaštva, već godinama duboko razočaran Antom Starčevićem koji nije želio raditi sa seljacima, shvativši da je taj rad izuzetno težak, i koji se time deklarirao kao elitni saborski političar dalek od naroda i njegovih problema.¹

Sve do ožujka 1903. Stjepan Radić je bio u zatvoru radi poticaja na pobunu u Zagrebu kada je skrenuo pažnju da nisu Srbi već Mađari krivi nepodnošljivim prilikama u Hrvatskoj. Zatvoren u Petrinji Radić je teško pratio pregovore o novoj financijskoj nagodbi 1903. koja je trebala poboljšati odnose dviju kraljevina krune Sv. Stjepana. No poboljšanja nije bilo. Četvrta financijska nagodba, utanačena 1889. godine produžena je

do 1897. a onda posebnim zakonima produljena do kraja 1903. kojom prigodom je kvota za doprinos zajedničkim poslovima Monarhije povećana na 7,9 %, a tangenta snižena na 44 %. jer da je sjedinjenje Vojne granice s civilnom Hrvatskom ojačalo ovu gospodarski. Tako je bilo do 1906. kada je dogovorena zadnja financijska nagodba koja također nije bila u prilog Hrvatske. Izašavši iz zatvora Radić je odmah na skupštini 11. ožujka 1903. u Zagrebu kritizirao vladu te je odmah ponovno zatvoren i bez suđenja držan u zatvoru do kolovoza 1903. te tako nije mogao uzeti nikakvog učešća u

radikalnim protumađarskim demonstracijama, iako su njegove sugestije ugrađene u zbivanja. On je i analizirao u jesen 1903. događaje pridruživši se tako analizi Milana Marjanovića koji je napisao knjigu o dva sveska o tom pokretu² i prikazima Dragutina Iblera³.

Rukopis knjige *Moderne kolonizacije i Slaveni* već je tada bio završen a odlazak promađarskog bana Khuena Héderváryja s banske stolice nakon 20 godina oslabio je kontrolu tiska, te se počelo malo slobodnije pisati, iako u suštini ni za vrijeme banovanja Teodora Pejačevića nije promijenjena državna politika je Khuen nije bio maknut s vlasti već je zauzeo još viši položaj u Budimpešti odakle je kontrolirao zbivanja u Hrvatskoj. Ipak cenzura tiska je oslabila što je omogućilo tiskanje mnogih letaka, spisa a i studija o stanju u Hrvatskoj. Ne slažući se s programom niti jedne tadanja stranke u Hrvatskoj, Stjepan Radić potkraj 1904. s bratom Antunom osniva Hrvatsku pučku seljačku stranku a i izlaženje knjige dominantnog naslova *Moderna kolonizacija i Slaveni* ukazala je da je Stjepan Radić ne samo hrvatski političar već i odličan nastavnik koji prenosi spoznaje Adama Smitha o bogatstvu naroda, i drugih ekonomista ali to upotpunjava s posebnim obzirom na Slavene koje spomenuti ekonomist nije ni spomenuo.

Iz ove knjige može se naučiti više nego iz desetak drugih knjiga onovremenih političara koji su lutali tražeći rješenja kompliciranih problema a da nisu spoznali svjetske procese a u Hrvatskoj niti jedan školski udžbenike nije govorio o kolonizaciji, stavljajući težište samo na političku povijest i ratove bez analize uzroka tih ratova. Mnogi su to i shvatili, pa je knjiga, ubrzo rasprodana iako se o njoj i nije pisalo.⁴

Knjiga ima 374 stranice i tri zemljovidna, a u predgovoru Radić piše da povijest liči zvjezdanu nebu na kojem su nevjeste oku sve zvijezde jednake i izgledaju kao

1 Stjepan Radić je posjetio Antu Starčevića u tek izgrađenom novom domu na današnjem Starčevićovom trgu ali je razgovor bio neuspješan jer je teško bolesni Starčević odbio i samu pomisao da djeluje direktno u narodu.

2 Milan Marjanović, *Hrvatski pokret*, Dubrovnik 1903.-1904.

3 Janko Ibler, 1903. godina u Hrvatskoj, Zagreb, 1904.

4 Knjiga su članovi Matice Hrvatske mogli nabaviti u Gundulićevoj ulici 19 kod Bogomila Šobana po cijeni od 1,30 krune i to je bila najskuplja knjiga u ovoj knjižari.

oveće iskre koje se uzalud bore protiv guste koprene noćne.⁵ Piše da ga je na slobodnoj školi političkih znanosti u Parizu, osnovanoj 1871. a koju je polazio od 1897. do 1899, najviše zanimala "Komparativna kolonizacija" koju je predavao Chailley-Bert, dokazujući svoje tvrdnje primjerima iz svih dijelova svijeta i iz svih razdoblja povijesti, te da se osjetio ponukanim da prenese te spoznaje kroz svoju knjigu i članovima Matice Hrvatske kako bi im postala jasnije i povijest i suvremena zbivanja u svijetu jer "tko nije vidio crkve, i peći se klanja."

Knjiga je sastavljena iz tri dijela. Prvi nosi naslov "Moderna kolonizacija" u kojoj se daje definicija kolonizacije i prikazuje njezin povijesni razvoj. Kritizira definiciju francuskog pisca E. Fallota, nekoć nadzornika za trgovinu i za useljavanje u Tunisu koji kaže da je kolonizacije djelovanje kulturnog naroda u zemlji niže civilizacije sa svrhom da se ta zemlje promijeni, te da njeno prirodno bogatstvo, agrikultura, industrija i trgovina dobiju svoju pravu vrijednost a domaće pučanstvo podigne materijalno i moralno. Radić kaže da to baš nije tako i da povijest kolonizacije pokazuje da je cilj kolonizacije često eksploatacija zemlje koju se kolonizira i da često nije ni u interesu domaćeg stanovništva. Radić to dokazuje letimičnim pregledom kolonizacija Amerike i Indije što je izneseno na takav način da se taj tekst i danas može interpretirati kao predavanje studentima. Prikazani su pozitivni ali i negativni postupci kolonizatora. Daje karakteristike tri vrste kolonizacije: osvajačke, trgovačke i naseljeničke pokazujući kako su to vršile velike kolonizacijske sile na izvaneuropskim područjima

Drugo poglavlje obrađuje promjene koji su zahvatili kolonizaciju tijekom 19. stoljeća. To je razdoblje okarakterizirane ukinućem ropstva, započeto ukinućem ropstva 1833 u Londonu te su se robovi pretvorili u slobodne radnike, ali u bivši gospodari ubrzo pronašli način da čak i više nego prije iskorištavaju tu slobodnu radnu snagu, koja je pomogla da se riješi uz pomoć strojeva gospodarska kriza u britanskim zemljama. No svaka kolonizacijska sila imala je svoje posebnosti. S posebnom pažnjom Radić proučava ropstvo na Kubi koja je bila zemlja ogromnog bogatstva za kolonizatore a proces oslobađanja robova tekao je vrlo usporeno do 1880., pa i tada uz neke ograde pa su Španjolci od 1895 do 1898. izgubili Kubu. Radić se detaljno bavi i Kanadom ocrtavajući njenu britanizaciju postavši utočište i Francuzima i Anglosasima. da bi nakon niza pogrešaka Zakonom od 1. srpnja 1857. Kanada postala samostalna država. u okviru britanskog dominiona. Po prvi puta se kroz Radićevu knjigu moglo čitati kako su Englezi stekli južnu Afriku vodeći dugotrajne sukobe te kako su poslije krimskog rata i Pariškog mira 1856. Englezi preselili pripadnike njemačke legije koji su ratovali na strani Engleza na područje republike Transvaala i Oranja a kolonizatori i Englezi i Holanđani zanemariše potpuno principe ravnopravnosti prema domaćem stanovništvu. domaće Radić nije ispustio niti jedan dio svijeta iz

svojih razmatranja uključujući Australiju, ukazujući da je Australija usprkos naseljavanju kažnjenika i pustolova postigla onaj stupanj koji ju je činio privlačnom za naseljavanje pri čemu kritizira britanizaciju kontinenta. Kolonizaciju u Indiji Radić smatra najvažnijim pokusom na zemaljskog kugli. Englezi nisu smatrali Indiju kolonijom već britanskim posjedom Radić ukazuje da britanska vladavina u Indiji nije sigurna jer usprkos poštene engleske uprave za 300,000.000 Indijaca ta uprava nije ni dobra ni pravedna već je zasnovana na iskorištavanju svih indijskih resursa. Francuska je bila druga kolonijalna vlast na svijetu a prva u Africi ali Stjepan Radić ukazuje na opasnost od kolonijalnih okreta u Alžiru usprkos pokušaju da se sami nasele na tom području u velikom broju, djelujući i kulturno pa se govorilo o afričkoj Francuskoj. Radić je proveo veliku analizu francuske kolonijalne politike što mu je vjerojatno i bilo moguće kao studentu u Parizu, smatrajući da će brojne reforme omogućiti Francuskoj da zadrži taj posjed, za razliku od Tunisa gdje su morali postupati još opreznije misleći da je francuska vladavina i nad ostalim kolonijalnim posjedima u Africi smatrajući da će svojom vladavinom uspjeti održati te posjede, da bi ga pola stoljeća kasnije povijest demantirala, iako to nije donijelo olakšanje novonastalim državama. Ukazuje na probleme francuske kolonizacije u Indokini. Zanimljivo je Radićeva usporedba francuske kolonizacije prema engleskoj i prema njemačkoj i to je svakako rezultat Radićevih promišljanja koja su i danas zanimljiva i poticajna iako danas kolonizacija nije nepoznat proces i o njoj je mnogo pisano.

Iz trećeg poglavlja posvećen je važnosti kolonizacija za svaki moderni narod a iz završetka prethodnog poglavlja vidi se da je Radić smatrao da su i Slaveni, pa i mali slavenski narodi moraju naći svoje mjesto u toj politici koja je ovladala svijetom. Radić smatra da je kolonizacija ne samo korisna nego upravo spasonosna za sve narod. Ako kolonizacijski proces zamijenimo s globalizacijom vidjet ćemo da se pod tim novim terminom krije zapravo nastavak kolonizacije. Radić citira Leroya Beauillieua da je kolonizacija nužna nad narodima koji su zapali u kaos ali i da je zadaća kolonizatora da porade na tome da pouče kolonizirani narod kako će samo sobom upravljati u budućnosti, počevši od općinske samouprave do slobode i decentralizacije. Zanimljivo je i poglavlje gdje Radić razmatra gledište da je Afrika siromašna zemlja i da se kolonizacija u njoj ne isplaćuje. Radić navodi da je Afrika slabo napućena uslijed odvođenja afričkog stanovništva u ropstvo kako u azijske tako i u preookeanske zemlje te da kolonizatori trebaju kroz školstvo pomoći tim narodima da uđu u krug civilizacije. Radić analizira literaturu kolonijalnih sila o kolonijalnom pitanju i završava ovaj dio knjige da nije čitao sva spomenuta djela o kolonizaciji kako bi se pravio pametan, već radi toga da se stečeno znanje primijeni. Radi toga je čitav ovaj dio knjige neke vrste predgovor drugom dijelu koji nosi isti naslov kao i čitava knjiga, tj. "Moderna kolonizacija i Slaveni".

5 Kolonizacija. Predgovor napisan na Miholjdan 1904 godine.

Radić započinje drugi dio mišljenjem da i Slavenima treba kolonizacija i da su to usprkos negiranja velikih naroda i pokazali na ruskoj kolonizaciji Azije i da Slaveni imaju i kulturne i etičke sposobnosti za kolonizaciju ali i potrebu s obzirom na rast stanovništva. Radi toga Radić ukazuje da su Slaveni prvo posegnuli za unutrašnjom kolonizacijom svojih zemalja, a onda su krenuli u Ameriku te detaljno opisuje prve organizacije Hrvata a onda i Čeha i Poljaka u Americi., pri kojem naseljavanju ih nigdje ne pomažu države useljavanja. Radić kritizira preveliku voljnost Slavena da ih se asimiliraju, navodeći da su Mađari i Bugari asimilirali brojnije Slavene i da se to može utvrditi na brojnosti riječi slavenskog korijena kod Mađara, ali oi da su Slaveni utjecali na mađarski fizički i duševni život. Radić tvrdi da slavenska sklonost i asimilacija u tuđini nije beznačajnost već da upravo to pruža mogućnost da Slaveni budu poveznica istoka i zapada. Detaljno se osvrće na stanje u Habsburškoj monarhiji gdje Slaveni pružaju priliku agresivnijim Nijemcima da ih gospodarski nadvladaju kao što je to slučaj u Sudetima ali i na opasnost ovakvog razvoja zbog težnje da se soje s njemačkim carstvom. Radić je dakle predvidio ono što se i desilo u 20. stoljeću. Premoć Talijana u Istri opravdava njihovom vlašću nad državnim i pokrajinskim financijskim sredstvima. Radić opisuje kretanje Čeha i Slovaka prema Dunavu odnosno prema ušću Mure u Dravu kao kolonizacijski proces uz korištenje brojnih hrvatskih naseobina. To je očito i potaknulo slavenske političare da poslije Prvog svjetskog rata pomisle na stvaranje jedne slavenske države koja bi obuhvaćala Slavene Srednje Europe i slavenski živalj u Austro-ugarskoj monarhiji tj. uspostavu koridora od Poljske i Češke sve do Jadrana.⁶ Radić ističe prednost tih Slavena u Gradišću, iako on ne zna za taj naziv a zbog znanja mađarskog i njemačkog jezika te da govore lijepom hrvatskom ikavštinom... Drugi slavenski most između zapadnih i južnih Slavena čine po njemu Bunjevci od Pešte do Novog sada a treći je most od ušća Dunava prema ruskoj granici .dakle područja Galicije. Radić ukazuje da je etnografska, geografska i socijalno-kulturna premoć Slavena na području Habsburške monarhije očita te da je nerazumljivo da smo određeni Nijemcima, Mađarima i Talijanima i da u borbi za ojačanje međunarodnog položaja Slavena treba računati i s Bosnom i Hercegovinom. Svakako je zanimljivo da Radić u ovoj knjizi ne piše mnogo o Srbima, a razlog je tome što je u jesen 1903. napisao da spor Hrvata i Srba nije ni povijesni, ni vjerski, niti narodnosno već je da je nastao iz različitoga narodno-kulturnoga ideala, koji se kod nas Hrvata nadoveza na *slavensku* tradicije klasične dubrovačke literature, a kod Srba je dobio čisto srpsku tendenciju hranjenu kosovskim narodnim epskim pjesmama.⁷ Tako postupa i u slijedećem poglavlju gdje govori o Slavenima u Podunavlju te spominje sve osim

⁶ Božena Vranješ, Die Frage des sogenannten slawischen Korridors aus kroatisch/südslawischer Sicht. U: *Burgenland 1921. Anfänge. Aufbau.* Eisenstadt, 1996., 39-50.

⁷ Stjepan Radić, Uzroci hrvatsko-srpskom sporu i njegovo rješenje, *Hrvatska misao*, V/1903, sv.3, str. 156. Prema analizi B. Boban Radić je 1903. ustvrdio da se Hrvati i Srbi spore zbog Srijema, ali i zbog Dalmacije kojoj Srbi neće priznati da je kolievka hrvatske države. (B. Boban, N.dj., 115.)

Srba. No ukazuje da su glavna središta u Podunavlju Beč, Budimpešta, Beograd te da tu spada i Trst i Rijeka kao izlazne točke Podunavlja. Svakako je na gledište Radića utjecale izlazne točke željezničkih pruga austrijske Beč - Trst i mađarska koja spaja Budimpeštu s Rijekom, ali umrežuje i Beograd. Radić je mislio da je slavenski element na čitavom području toliko jak da će i Beč postati dunavska luka Češkoj i Slovačkoj i da je u njemu slavenski element tako jak da će dobiti slavensko obilježje. Radić upozorava i na važnost splitske luke a računa da će Split biti glavni izlaz za sve željezničke pruge koje e se izgraditi u zaleđu pa zamišlja i da će "talijanski ekspresni vlak" imati polaznu stanicu u Bruxellesu a završiti barem dijelom u Splitu kroz prugu dugu 2.166 km.. Radić dakako nije dakako mogao znati za Ploče, jer se ta luka počela graditi gotovo pola stoljeća kasnije pa je zaključio da će Split kao najčišći hrvatski grad biti i velika trgovačka luka. kao što će Beograd treba biti završetak prodaje njemačke robe na jugoistoku Europe. Radić dakako uočava opasnost od pangermanizma koji je budućnost zasnivao na uključivanju Primorja i Dalmacije s ratnim lukama u Puli i Kotoru u veliki njemački prostor te nas upozorava da je podunavsko njemačko carstvo bilo početkom 20. stoljeća vrlo blizu realizaciji svoje namisli, te misli da će Hrvatsku očajni gospodarski i financijski položaj prisiliti da zatraži oslonac u zapadnom Slavenstvu austrijske polovine monarhije te da je apsurd da bude i dalje Ugarskoj kraljevina posestrima i da gospodarski ima manje vlasti nego mnoge mađarske županije.

Radić razmišlja o potrebi da Slaveni djeluju kolonizatorski na području Male Azije te da povijest mnogo govori o mogućnosti trgovačkih i prometnih veza Slavena s muslimanskim zemljama upućujući da nas na to navodi Dunav. a Radić spominje da je za vrijeme svog novinarstva u Zemunu često razgovarao s bosanskim iseljenicima s kojima je lagano nalazio zajednički jezik na osnovu kulture i jezika, ističući da bosanski begovi često studiraju u Beču,

Gracu i Zagrebu, a muslimansku zainteresiranost da potvrđuje i sarajevski književni list "Behar" u kojem se opažaju jaki utjecaji i istočne ali i naše slavenske kulture. Radić je načinio izvrsnu analizu protivnika slavenskoj kolonizaciji u Aziju a detaljno je obradio i rusko stanovništvo u Aziji obrazlažući da Rusija nema dovoljno uvjeta za rusku kolonizaciju u Aziji usprkos tehničkog napretka. i to stoga što nisu sposobni prilagoditi se prilikama u Aziji te da će upravo ova činjenica pomoći malim slavenskim narodima jugoistoka Europe da odrade ovu kolonizaciju. Radić smatra da postojeće prilike prisiljavaju Slavene da se povežu u gospodarski slavenski i kolonizacijski savez pri čemu treba kontrolirati prilike koloniziranog stanovništva.

Zanimljivo je da zadnje poglavlje Radić posvećuje "žutoj pogibli" koja prijete i Europi a ne samo Americi, jer da su azijski radnici sposobni da žive na mnogo manjim plaćama nego europski i američki, a čini se da su i bolji. Radić pozivom na engleskog ekonomistu Carlyla ističe

“da svijetom vlada onaj kojemu manje treba, kao i na sposobnost istočnoazijskih naroda da za tri mjeseca nauče njemački, a navodi i da bogatstvo Kine nadilazi europsko i američko zajedno a uočava i opasnost od Saveza istočne civilizacije smatrajući smiješnom zaključke zapadnoeuropskih filozofa da je da je kineska civilizacija na umoru. Radić misli da je europska i američka civilizacija zbog visoke potrošnje mesa kao i na osnivanju principa da jači tlači slabijeg vrlo opasna nazivajući ju smjelo “ljudožderskom”. Kakva hrabrost!

Zbog ovakvog pristupa povijesnim procesima nije čudo da Radić nije bio primljen za profesora na fakultetu u Zagrebu. Zamislimo da je počeo širiti ova radikalna ali i posve razumljiva razmatranja mladim zagrebačkim studentima koji su još uvijek razmišljali na austro-ugarski način i smatrali da je jedina mogućnost Hrvatske da se prikloni Mađarskoj ili Austriji.

Radić je počeo uočavati i da je interes Sjedinjenih američkih država za europska pitanja sve veći a i uplitanje te smatra da se treba braniti u miješanje Amerike u gospodarske prilike na Donjem Podunavlju i na Balkanu, i misli da Slaveni imaju snage da se odhrvaju i američkoj i njemačkoj “eksploataciji” kroz stvaranje velikog gospodarskog podunavskog saveza koji će biti okvir za širenje slavenske kolonizacije, te da stoga Slaveni mogu živjeti posve u miru s Amerikom.

Treći dio knjige nosi naziv “*Kolonizacija s teorijsko znanstvenog stajališta*”. o je zapravo zaključak u kojem se govori o faktorima kolonizacije: 1. oseljavanju, 2. populacijsku politiku kao prvi faktor iseljavanje i 3. kapitalu kao drugom glavnom faktoru kolonizacije.

Radić međutim ne bi bio svršen student pariške sociološke škole da nije dao vrlo važne dijelove u kojima razmatra filozofiju kolonizacije. slijedeći tako Nijemce koji su uspoređivali utjecaj filozofije na razne grane humanističkih znanosti. Obraduje ove teme: 1. Svrhu, opravdanje i budućnost kolonizacije s utilitarističkog stajališta, 2. daje osvrt na kolonizaciju s vjerskog stajališta i 3. osvrće se na kolonizaciju sa stajališta imperijalističkog i demokratskog nacionalizma.

Super djelo za svoje vrijeme je nastalo u pravo vrijeme, ali je nevjerojatno da nikada nije nanovo tiskano iako su se njima koristili mnogo slavenski političari srednje i jugoistočne Europe. Mislim da je mnogo čitano u Beogradu koji je možda i nadahnut slavenskom veličinom posegnuo za neprimjerenim zaključcima. Očito je ta knjiga bila velika bomba zbog realnog prikaza odnosa naroda, vjera i klasa u svijetu, opasna svima i radi toga ovakva ličnost kakav je bio Stjepan Radić nije mogla dobiti ono mjesto koje bi pomoglo sanaciji društva, već je bio prisiljen na borbu za svakidašnji kruh, trčkanje po skupštinama i na taj način je pomalo uništavana njegova životna snaga, a on poput uhvaćenog zmaja udario repom i lijevo i desno da bi konačno svih njegovih sedam glava bilo posječeno i on sam sahranjen u arkadama zagrebačkog Mirogoja.

U knjizi Radić ukazuje da je dobra vjera osnova za dobru kulturu, bogatstvo i demografski razvitak države, pa da ju stoga i država treba podupirati, ali razumno i u skladu s mogućnošću društva te da tako trebaju postupiti sve europske države.⁸

Trebamo još reći nekoliko riječi o knjižnici

⁸ S. Radić, *Moderna kolonizacija i Slaveni*, (dalje: *Kolonizacija*) Zagreb 1904. str. 47.

unutar koje je tiskano Radićevo djelo. Od Zaklade grofa Nepomuka Draškovića, vlasnika Božjakovine, tiskane su zahvaljujući angažiranju brata Antuna koji je radio kao tajnik Matice Hrvatske do 1909. sve velike knjige Stjepana Radića: Godine 1904. nagrađena je Radićeva knjiga 1. *Savremena Evropa ili karakteristika evropskih država i naroda*, obranjena na pariškoj školi slobodnih nauka kao diplomatska radnja a koju je profesor Anatole Leroy-Beaulieu ocijenio kao originalno i posve strogo znanstveno djelo kakvoga nema čitava francuska književnost te je Radić dobio diplomu s naslovom “laureat des Sciences Politiques”. Djelo je objavljeno već 1905. jer su braća Radić smatrali da je potrebno da Hrvati cijelu Evropu upoznaju sa svojom poviješću, ali i s gledišta slavenske kulture smatrajući te da će ta knjiga ojačati ponos hrvatskog naroda koji će kroz tu knjigu osjetiti svoj doprinos europskoj kulturi. Nema sumnje da je uspjeh ovog djela u Parizu i mnogo manje u Hrvatskoj potaknuo Radića na pisanje knjige o kolonizaciji ali mu je za pisanje tog djela trebalo izvjesno vrijeme, a pored toga je smatrao da se treba uključiti u analizu prikupljanja poreza i uopće rad financijskih službi u Hrvatskoj. Za to je prvo objavio knjiga *Današnja financijska znanost*, nagrađena od iste zaklade za god. 1906 i objavljena kao 34-a knjige spomenute biblioteke, 1908 godine. Treća Radićeva knjiga objavljena u knjižnici Matice Hrvatske nosi naslov *Češki narod na početku XX. stoljeća*, nagrađena od iste zaklade za 1908. i objavljena od Matice 1910. kao 36 knjiga iste poučne knjižnice.

Izdavanje ovih knjiga u istoj biblioteci i uz ogromni napor Stjepana Radića koji je imao poteškoća s očima, pokazuje da su pisane s određenim ciljem i prioritetima. Iako su sve vrijedne za povijesne i humanističke znanosti osobito su vrijedne “Savremena Europa...” i “Moderna kolonizacija” koje zajedno povezane i čitane u kontinuitetu daju izvrsnu sliku svjetske politike do kraja 19 stoljeća i gotovo je nevjerojatno da te knjige nisu ponovno štampane i da nisu ušle u obaveznu literaturu za studente povijesti i prava, iako će svatko tko ih pročita doći do spoznaje da je iz njih naučio više nego iz više drugih knjiga.⁹

Stjepan Radić ih je pisao misleći da će na osnovu njih dobiti mjesto profesora na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu i tako osigurati život sve brojnijoj svojoj obitelji. Međutim austrofilski i promađarski orijentirani profesori ga nisu htjeli u svojoj sredini i stoga se je Stjepan Radić morao baciti u političku borbu i konkretne akcije što ga je na kraju stajalo i života. Zbog pomaganja tiskanja ovih knjiga u Matici hrvatskoj svoje relativno ugledno mjesto izgubio je i brat Antun, a su oba brata morala uložiti velik trud da prežive.¹⁰

Mislim da ne smijemo odustati od proučavanja Radićevih djela, jer ona prate vrijeme ali i povijesne mogućnosti. Proučavanje Radićevih djela je proučavanje vrlo komplicirane povijesti Hrvatske u kojoj dolaze do izražaja mnogi faktori, ali ne treba zaboraviti ni da je Hrvatska dio Europe, dio suvremenog svijeta a to je Radić nastojao poručiti kroz djelo o kojem pišemo 2012. godine.

⁹ Izjavu ovog sadržaja dala mi je dr. Branke Boban, koja je doktorirala na temi *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića* (Zagreb, 1998).

¹⁰ Ivo Perić, Antun Radić: 1868. - 1919. : etnograf, književnik, političar, Dom i svijet, Zagreb, 2002.